

HOOFSTUK 3'N SOSIOLOGIESE OMSKRYWING EN ANALISE VAN DIE
BEGRIPPE STATUS EN ROLI. Inleiding

Ten einde tot 'n sosiologiese evaluering van die status en rol van die onderwyser te kan kom, sal in hierdie hoofstuk noodwendig 'n bruikbare en toepaslike breë raamwerk daargestel moet word. Die algemeen aanvaarde raamwerk vir die behandel= ling van die bogenoemde onderwerp blyk die sis= teembenadering te wees. Dit blyk verder die aangewese weg te wees, gesien dat die begrippe "status" en "rol" integrale komponente van die struktuur en funksie van sosiale sisteme is en dus ook van die skool as 'n samelewingsvorm.

Aansluitend by die bostaande, sal in hier= die hoofstuk gevolglik aan die volgende drie sake aandag gegee word:

- * Onderskeiding van die begrippe "sosiale groep" en "sosiale sisteem".

- * 'n Analise van die struktuur van die sosiale sisteem, met besondere verwysing na die plek wat status en rol inneem.
- * 'n Oorsig van die vernaamste funksionele probleme en vereistes van 'n sosiale sisteem.

Dit moet egter ondubbelsinnig gestel word dat die uiteensetting van die begrip "sosiale sisteem" wat hier volg, neerkom op 'n blote seleksie van toepaslike segmente soos dit die begrippe "status" en "rol" akkommodeer. Dit maak dus nie aanspraak op 'n deurdringende studie van die sosiale sisteem nie.

II. 'n Analise van die sosiale sisteem

A. Sosiale groep en sosiale sisteem

'n Onderskeiding tussen die begrippe "sosiale groep" en "sosiale sisteem" blyk nodig te wees, aangesien baie persone die twee begrippe as sinonieme hanteer, terwyl hulle in werklikheid binne streng sosiologiese konteks, na afsonderlike sake verwys. Miskien is dit in hierdie

verband verstandig om die reseps van Bierstedt¹⁾ te volg: "Whenever we have a distinction between two things, it is useful for the sake of clarity to ask whether one of them can appear without the other."

Wat die term "sosiale groep" betref, word dit gekwalifiseer met bepaalde persone wat fisies aanwesig is en met mekaar in daadwerklike interaksie verkeer. 'n Maatskaplike groep dui dus op 'n konkrete, aanwesige en volledig waarneembare kollektiwiteit van persone.²⁾

Hierdie definisie impliseer dus dat 'n groep ophou om as groep te bestaan indien die lede vir 'n korter of langer tydperk uiteengaan. Dit is egter ook so dat die sosiale afstand nie geaffekteer word deur fisiese afstand nie. Die vraag ontstaan of fisiese verwydering nie juis dikwels die sosiale afstand laat krimp nie. Wanneer gesinslede byvoorbeeld vir 'n periode van mekaar verwyder is, dra die gemis aan fisiese teenwoordigheid, asook die verlange, dikwels juis by tot die verinniging en verstewiging van

1) Bierstedt. The social order, p.249.

2) Joubert & Steyn. Groepsdinamika. 'n Inleiding tot die studie van klein groepe, p.25.

die sosiale bande.

Dit sou dus van sosiale groepe gesê kon word dat terwyl die lede nie fisies in mekaar se teenwoordigheid verkeer nie, die groepsverhoudinge immers bly voortbestaan en geaktiveer kan word sodra die lede bymekaar kom.¹⁾ Met ander woorde die patroon van wederkerige verwagte optrede onder die groepslede, d.w.s. hulle onderlinge gedragpatroon, wat eintlik maar die interaksiepatroon is, bly voortbestaan. Dit kan wel latent of rustend wees indien die groepslede uiteengaan, dog dit hou nie daarmee saam op om te bestaan nie. Dit is dan nou juis hierdie verhoudings wat bly voortbestaan - opgebou deur wederkerige verwagtings, wat 'n maatskaplike sisteem genoem word.²⁾

Homans³⁾ se interpretasie van die sosiale sisteem veronderstel dat daar eers 'n aktiewe groep moet wees alvorens daar van 'n sisteem sprake kan wees. Hy stel dit soos volg: "The activities, interaction, and sentiments of the

1) Joubert & Steyn, op.cit., p. 25.

2) Ibid., p. 25-26.

3) Homans. The human group, p.87.

group members, together with the mutual relations of these elements with one another during the time the group is active, constitute what we shall call the social system."

Hierdie definisie van Homans staan weliswaar nie teenoor die voorafgaande omskrywing nie, aangesien dit ook verwys na die aktiwiteite, interaksie en sentimente van die groepslede en nie na die groepslede self nie. Die verskil lê egter daarin dat Homans in sy definisie nie plek inruim vir die latente teenwoordigheid van genoemde elemente in afwesigheid van die groepslede oftewel die groep nie.

Johnson¹⁾ huldig die standpunt dat die groep nie ophou om te bestaan wanneer die groepslede afwesig is nie: "According to the conception now prevailing, a group does not cease to exist when its members leave one another temporarily." Vir hom bestaan die groep nog, hoewel dan in abstrakte sin, solank die groepslede steeds gereed en in staat is om hulle reg=

1) Johnson. Sociology. A systematic introduction, p.6.

te as lede op te eis indien en sodra die ge=leentheid hom voordoën.¹⁾ Eventueel onderskei Johnson²⁾ egter ook tussen groep en sisteem en dan welⁱⁿ hierdie woorde: "If one wished to make a distinction in terms, one might use the word 'group' to refer to the members as an aggregate of persons and the term 'social system' to refer to the interaction system."

Cilliers en Joubert³⁾ stel dit eweneens só dat dit aanneemlik is om na die persone betrokke in 'n stabiele, normatief-gereguleerde sisteem van interaksie te verwys as 'n groep, dog in beklemtoning van die interaksieproses eerder as die persoonlikhede daarby betrokke, is die term 'kollektiwiteit' verkieslik. As rede voer hulle aan dat die term 'groep' ook ander betekenisse het en dat hier tog 'n onderskeid bestaan tussen die persone of akteurs in die interaksieproses aan die een kant en die interaksieproses self as sodanig. Hieruit

1) Johnson, op. cit., p.6.

2) Ibid.

3) Cilliers & Joubert. Sosiologie. 'n Siste=matiese inleiding, p.22.

wil dit voorkom asof "kollektiwiteit" vir Cilliers en Joubert verwys na die sosiale sisteem, dog hulle kwalifiseer ook die begrip "sosiale sisteem" deur daarop te wys dat 'n kollektiwiteit as 'n sosiale sisteem bestudeer kan word¹⁾, wat impliseer dat dit ook as 'n groep bestudeer kan word.

Uit die voorafgaande paragraaf kan die afleiding gemaak word dat volgens Cilliers en Joubert die begrippe "groep" en "sisteem" eintlik albei fasette van dieselfde ding is, naamlik "kollektiwiteit". Die begrip "groep" verwys dan na die persone in die kollektiwiteit en die begrip "sisteem" verwys na die interaksieproses.

Dit spreek nou vanself dat die onderskeid tussen maatskaplike groep enersyds en maatskaplike of sosiale sisteem as geabstraheerde verhoudingspatroon andersyds, in gevestigde groepe baie duidelik is. Joubert en Steyn²⁾ verduide-

1) Cilliers & Joubert. Sosiologie. 'n Sistematiese inleiding, p.30.

2) Joubert & Steyn, op. cit., p.26.

lik dit aan die hand van 'n universiteit as voorbeeld. As sisteem is dit opgebou uit verskillende posisies - soos dié van dosente, studente en amptenare. Die kom en gaan van hierdie persone verander nie die sisteem nie. Die onderskeie posisies, onafhanklik van die persone in die posisies, staan relatief vas, aangesien dit normatief gereguleerd is. Die skool as 'n maatskaplike sisteem sal hierdie feit ewe doeltreffend illustreer.

Bredemeier en Stephenson¹⁾ sluit nou aan by bogenoemde beskouing en brei tewens verder daarop uit wanneer hulle op die volgende drie wyses onderskei tussen sosiale groepe en sosiale sisteem:

1. 'n Konkrete versameling mense konstitueer 'n groep. Wanneer die groep uiteengaan, dog die interaksiepatroon behoue bly, vorm hulle nie langer 'n groep in konkrete sin nie, dog daar kan nog van hulle interaksiepatroon, apart van hulle gesamentlike teenwoordigheid, sprake wees

1) Bredemeier & Stephenson. The analysis of social systems, p.34-35.

van 'n sosiale sisteem.

2. Die sosiale sisteem is nie gebonde aan spesifieke persone of individue nie. Dit bestaan dus struktureel uit posisies en 'n wisseling van persone in die posisies verander nie die struktuur van die sisteem nie.

Bredemeier en Stephenson¹⁾ vat hierdie onderskeid, gebaseer op die vervangbaarheid van persone in posisies, soos volg saam:

"Thus, the social system is one consideration; the social group acting in terms of the system, another. Another way to put the distinction is to say that the units of a group are 'people acting in terms of a social system', whereas the units of a social system are 'statuses in terms of which groups of people act.' Thus, a social system is an abstract concept, considered apart from particular people who give it concrete existence in a social group. And, by the same token, a social group is a concrete reality that acts in terms of an ab=

1) Bredemeier & Stephenson, op.cit., p.35.

stract social system, by virtue of people 'holding in their heads', collectively, the status structure of the system."

3. Laastens onderskei bogenoemde skrywers¹⁾ tussen sosiale groep en sosiale sisteem deur daarop te wys dat mense in 'n sisteem kan tree deur interaksie sonder om 'n groep te vorm. Afgesien van die feit dat mense lede van byvoorbeeld dieselfde gemeenskap is, tree hulle in ons hedendaagse verstedelike samelewing dikwels in interaksie met ander mense met wie hulle nie groepslidmaatskap deel nie. 'n Persoon kan op een dag byvoorbeeld in interaksie met 'n bankklerk, winkelassistent, haarkapper, ens.^{tree.} Geen van hierdie verhoudinge konstitueer 'n groep in die ware sosiologiese sin van die woord nie. Dit kan hoogstens as 'n sosiale verhouding kwalifiseer. Johnson²⁾ maak byvoorbeeld hier die onderskeid deur te wys op die regte van lede van 'n groep bo nie-lede, asook 'n gesamentlike strewe ter gemeenskap

1) Bredemeier & Stephenson, op. cit., p. 35.

2) Johnson, op. cit., p. 4.

like doelbereiking. Hiervolgens is alle groepe sosiale verhoudings, dog alle sosiale verhoudings is nie groepe nie.¹⁾ Tog, ondanks hierdie diskwalifiserende faktore of ontbrekende kenmerke in die weg van 'n sosiale verhouding om 'n groep te kan wees, "all of them have a clearly defined structure, usually institutionalized, that permits orderly and predictable interaction!"²⁾ Die feit dus, dat daar 'n geïnstitusionaliseerde, d.w.s. erkende en aanvaarde gedragspatroon vir elke vorm van sosiale verhouding bestaan, maak van hierdie verhouding 'n sisteem.

Ten slotte moet daar egter op gewys word dat die sosioloog en die sosiologie m.b.t. interaksieprosesse primêr konsentreer op:

a. stabiele interaksieprosesse - d.w.s. interaksie wat plaasvind binne gevestigde patrone van maatskaplike verhoudings. Toevallige en verbygaande interaksie is nie van primêre sosiologiese belang nie³⁾;

1) Johnson, op. cit., p.4.

2) Bredemeier & Stephenson, op. cit., p.35.

3) Cilliers & Joubert, op. cit., p.22.

b. die proses van interaksie eerder as die persoonlikhede van die individue betrokke by die proses.¹⁾

Met ander woorde in die lig van die vorige twee punte, is die sosioloog veral geïnteresseerd in die relatief permanente kollektiwiteite en groepe as sisteme. Johnson²⁾ stel dit duidelik: ".but we must never forget that in sociology we are interested in human beings only as participants in systems of social interaction." Verder moet ook steeds in gedagte gehou word dat "whatever superficial appearances may be, each member is actually oriented toward other members, not as concrete persons in all their activities, but only in their capacity as participants in the same one interaction system."³⁾

Wat die onderskeiding sosiale groep/sosiale sisteem betref, is dit duidelik dat dit wel 'n onderskeiding is en nie 'n skeiding nie.

1) Cilliers & Joubert, op. cit., p.22.

2) Johnson, op. cit., p.6.

3) Ibid., p.5.

Dit is 'n kwessie van aksent. By groepsanalise ontvang die konkrete groepselemente, t.w. die persone, die aksent, terwyl by sisteemanalise, die interaksiepatroon en die verhoudingspatroon tussen die posisies in die sisteem die aksent ontvang. Dit vind dan weer eens aansluiting by die aanvanklike resep van Bierstedt,¹⁾ naamlik indien ons tussen twee dinge wil onderskei, is dit goed om ter wille van die duidelikheid te vra of die een sonder die ander kan voorkom. Wat die onderskeiding tussen groep en sisteem betref, blyk dit duidelik dat al sou die sisteem bestaan, d.w.s. 'n ordelike, normatief-gereguleerde samehang van "vakante" posisies, hierdie sisteem eers werklik betekenis kry en in beweging kom sodra die posisies gevul word, m.a.w. sodra dit konkrete gestalte kry.

B. Die sosiale sisteem

In die voorafgaande uiteensetting van die onderskeiding tussen sosiale groep en sosiale sisteem, moes noodwendig na enkele kenmerke van sosiale sisteme verwys word ter wille van die

1) Bierstedt, op. cit., p.249.

daarstelling van 'n vergelykingsmodel ter illustrasie van die raak- en verskilpunte wat dit toon met 'n sosiale groep. Dat daar in die bespreking van die kenmerke van sosiale sisteme wat hier volg, sekere aspekte weer eens ter sprake sal kom, is onvermydelik.

Dit is reeds genoem dat die mees ontwikkelde konsepsie van "sosiale sisteem" sonder twyfel dié van Talcott Parsons is in wie se sosiologiese denke die begrip sentraal staan.¹⁾

Parsons het naamlik 'n kompleete en konkrete sisteem van sosiale handeling gestruktureer²⁾ as 'n voortbouing op die ywer van Pareto en prof. L.J. Henderson vir die noodsaaklike daarstelling van die sisteembegrip in wetenskaps-teorie.³⁾

Die sosiale sisteem is slegs een van die drie aspekte vir die strukturering van die handelingsteorie van Parsons. Die ander twee is die persoonlikheidsisteem van die individuele

1) Joubert & Steyn, op. cit., p.271

2) Parsons. The social system, p.6.

3) Ibid., p.vii.

akteurs, en die kultuursisteesem.¹⁾

Dit spreek vanself dat waar die sosiale sisteesem van handeling een van die drie komponente van die totale struktuur van die handelingsteorie is, dit nie geïsoleerd staan van die persoonlikheid-en kultuursisteesem nie. Die individu het immers 'n eie persoonlikheid wat ook by sy groepshandeling of -optrede binne sisteesemverband 'n rol speel. Wat die kultuursisteesem andersyds betref, gaan dit weliswaar nie soseer om handeling nie, dog kultuur is immers die sisteesem van o.a. waardes en norme wat 'n ewe belangrike rol speel by alle sosiale handeling.²⁾ Die verskille en verbande tussen hierdie drie tipes sisteeseme sal in die loop van hierdie uiteensetting duidelik word.

In Parsons³⁾ se eie woorde sien 'n sosiale sisteesem soos volg daar uit:

"Reduced to the simplest possible terms, then, a social system consists in a plurality

-
- 1) Martindale. The nature and types of sociological theory, p.435.
 2) Cilliers & Joubert, op. cit., p.29.
 3) Parsons, op. cit., p.5.

of individual actors interacting with each other in a situation which has at least a physical or environmental aspect, actors who are motivated in terms of a tendency to the 'optimization of gratification' and whose relation to their situations, including each other, is defined and mediated in terms of a system of culturally structured and shared symbols."

Bostaande definisie van die sosiale sisteem ontbloom duidelik die volgende vier momente, soos ook deur Cilliers en Joubert¹⁾ weergegeef:

1. Die handeling is situatief, d.w.s. dit hou betekenisvol verband met die situasie waarin dit uitgevoer word. Die handelende persoon is dus georiënteerd tot die betrokke situasie, waarvan ander mense 'n belangrike objek is, dog ook ander fisiese omgewingsvoorwerpe en verskynsels.

2. Die handeling is gemotiveerd. Dit hou dus verband met die bevrediging of nie-bevrediging

1) Cilliers & Joubert, op. cit., p.21.

van bepaalde behoeftegesteldhede of -disposisies wat die handelende persone mag hê.

3. Die handeling is doelgerig. Dit hou verband met die dryfkrag of motivering, maar ook met die maatskaplike struktuur waarbinne die handelende persoon sy doelstellings wil bereik. Hierdie maatskaplike struktuur lê tegelyk beperkings op die aantal en aard van doelstellings wat die individu kan probeer bereik, asook op die middele wat hy daartoe mag of moet aanwend.

4. Die handeling is normatief gereguleerd. Die vorm en inhoud van die handeling word grootliks bepaal deur die reëls, vereistes en opvattings wat binne die betrokke maatskaplike struktuur geld. Binne die betrokke maatskaplike verband bestaan daar naamlik by mense 'n verstandhouding oor wat korrekte optrede vir 'n gegewe situasie is, d.w.s. die optrede of handeling word beheer deur die inwerking van bepaalde norme en waardes.

In aansluiting by hierdie definisie meld Joubert en Steyn¹⁾ tereg dat 'n groep 'n maatskaplike of sosiale sisteem is in dié sin dat die verhoudings tussen groepslede 'n ordelike geheel vorm en dat hierdie verhoudingssteeem verstaan kan word as bestaande uit verskillende posisies wat deur individue beklee word en waaraan sekere verwagtinge gekoppel is, die uitlewing waarvan die groep 'in beweging' bring, sodanig dat van 'n funksionerende sisteem gepraat kan word.

Wanneer kollektiwiteite nou, volgens Cilliers en Joubert²⁾ as maatskaplike sisteme bestudeer word, word daar onderskei tussen die struktuur of struktuurelemente van so 'n sisteem enersyds en bepaalde funksies of werkinge andersyds, wat die samehang van hierdie elemente bewerkstellig en sodoende die integrasie en voortbestaan van die sisteem verseker.

Waar dit in hierdie hoofstuk primêr handel oor die status en rol van die onderwyser, sal in hoofsaak aandag gegee word aan die struk-

1) Joubert & Steyn, op. cit., p.30.

2) Cilliers & Joubert, op. cit., p.30.

tuur van die sosiale sisteem waarvan hierdie begrippe 'n integrale deel vorm, terwyl wat die funksies van die sisteem betref, slegs in breë trekke daarna verwys sal word ter wille van volledigheid.

a. 'n Struktuuranalise van die sosiale sisteem

By 'n ontleding van die strukturele samestelling van 'n sosiale sisteem, kan die volgende komponente as struktuurelemente blootgelê of onderskei word: waardes, norme, rolle en kollektiwiteite wat mettertyd op die status en rol van die blanke onderwysers as hooftema van hierdie verhandeling toegepas word.

1. Persone

Dit is vanselfsprekend dat die groep as sisteem uit persone of persoonlikhede bestaan. Daar moet egter weer van kennis geneem word dat die hele persoonlikheid van 'n groepslid nooit betrokke is by die groepsaktiwiteit nie. Slegs 'n bepaalde aspek of sektor van die per=

soonlikheid van 'n groepslid is aan die groepe "gegee".¹⁾ Dit kan ook die deelname van die groepslid aan die groepsaktiwiteit genoem word.

2. Status, posisie en rol

Hierdie drie komponente word onder een opskrif genoem en bespreek vanweë hulle onderlinge verweefdheid en onafskeidbaarheid binne die sosiale sisteem. Daar sal egter sover moontlik gepoog word om die bespreking afsonderlik te laat geskied, dog dit val te betwyfel of 'n volledige bespreking van die een moontlik is sonder 'n byhaling van of verwysing na die ander.

(a) Status en posisie

Aangesien verskeie skrywers hierdie twee begrippe as sinonieme hanteer of slegs die

1) Johnson, op. cit., p.5.

een òf die ander gebruik,¹⁾ word hulle gesamentlik bespreek. Cilliers en Joubert²⁾ stel dit baie duidelik dat die individue n bepaalde posisie in die sosiale sisteem beklee, relatief tot die ander deelnemers aan die konkrete proses van interaksie. Hulle meld voorts dat sommige skrywers die term "status" in hierdie verband gebruik, maar dat dit tot begripsverwarring aanleiding kan gee, aangesien die begrip "status" ook gebruik word met verwysing na stand of klasse of klasseverskille, d.w.s. in die sin van die aansien wat iemand geniet.³⁾

Aangesien hierdie laaste betekenisonderskeiding wat aan die begrip "status" verleen word, nl. agting of aansien, ook sosiologies en trouens by uitstek in hierdie navorsing ter sake is, word dit in die volgende hoofstuk afsonderlik deurskou.

-
- 1) Achterbergh. Achtergronden van prestigekwesties, p.18.
 - 2) Cilliers & Joubert, op. cit., p.23.
 - 3) Johnson, op. cit., p.17.

Dit is verder soms gebruik om slegs van "rol" te praat - selfs wanneer eintlik die posisie wat by die rol betrokke is, bedoel word. Eintlik impliseer elke rol 'n posisie waarvan dit 'n uitvloeisel is.¹⁾ Derhalwe praat som= miges van posisie-rol of status-rol.²⁾

Volgens Parsons³⁾ val die deelname van die individu aan die interaktiewe proses binne die sisteem uiteen in twee hoofaspekte, nl. 'n po= sisionele aspek wat die individu se plek binne die verhoudings sisteem is, d.w.s. 'n uitdrukking van sy verhouding tot mede-akteurs. Hierdie posisionele aspek staan as die akteur se sta= tus bekend. Die begrip "status" verwys hier dus bloot na 'n posisie of amp en nie na 'n po= sisie in die prestige-sisteem nie.⁴⁾ Die be= grip "status" word dus nie hier kwantitatief in verband gebring met 'n bepaalde magshiërar= gie in die sin dat 'n sekere status hoër as 'n

1) Cilliers & Joubert, op. cit., p.23.

2) Joubert & Steyn, op. cit., p.273.

3) Parsons, op. cit., p.25.

4) Roode, op. cit., p.92.

ander is of dat een persoon oor meer status as 'n ander beskik nie.

Die tweede hoofaspek van die deelname van die individu aan die interaktiewe proses is volgens Parsons¹⁾ die professionele aspek, nl. dit wat die akteur doen in sy verhouding met andere gesien binne die konteks van die funksionele betekenis vir die sosiale sisteem. Hierdie aspek staan as die akteur se rol bekend.

Ook Ross²⁾ waarsku soos volg teen die verwarring wat kan ontstaan n.a.v. die meersinnige gebruik van die begrip "status":

"A further confusion is that the term 'status' is used by other sociologists with yet a different meaning, that of prestige. All statuses, in Linton's sense, can be and generally are ranked relative to each other, same statuses being considered higher than others.

1) Parsons, op. cit., p.25; Banton. Roles. An introduction to the study of social relations, p.27.

2) Ross. Perspectives on the social order. Readings in sociology, p.226.

The result of this evaluation in terms of prestige is often called by the same name - status. Thus the term 'status' has become one of the most ambiguous of sociological terms, although it is in all senses a concept of great utility."

Vir Linton¹⁾ dui die term 'status', indien dit ongekwalifiseerd gebruik word, op die somtotaal van al die statusse wat 'n persoon beklee. Dit verteenwoordig dus 'n persoon se posisie in verhouding tot die hele gemeenskap - dit word saamgestel uit al die statusse wat hy beklee in sy beroep, sy kerk, sy gesin e.d.m. Dit blyk dat hierdie kwalifisering van die begrip 'status' eweneens eerder heenwys na die algemene sosiale status van die individu waarvan al sy ander statusse determinante is. Derhalwe is dit nie nou hier ter sake nie. Tog meen Linton²⁾ dat die begrip 'status' ook gekwalifiseerd 'n posisie in 'n bepaalde patroon of sisteem kan wees. In hierdie opsig onder

1) Linton. From the study of man. (In Ross, op.cit., p.227.)
 2) Linton, op. cit., p.226.

skei hy dus nie tussen status en posisie nie.

Ten einde tot klaarheid te kom omtrent die begrippe 'status' en 'posisie' as strukturele komponente van die sosiale sisteem, blyk die uiteensetting van Johnson¹⁾ die aanneemlikste en tewens ondubbelsinnigste te wees. Hy wys naamlik daarop dat een van die belangrikste aspekte van die struktuur van enige sosiale sisteem is dat die lede gedifferensieer word volgens die sosiale posisies wat hulle beklee. Die inhoud van 'n sosiale posisie, d.w.s. sy kompleks van regte en verpligtinge, is in geheel normatief.²⁾ 'n Bespreking van die hele aangeleentheid van die normatiewe patroon in sisteme, volg later.

Die regte van die individu in die sisteem, as synde 'n aspek van sy posisie, verskil van sy pligte in dié opsig dat laasgenoemde norme veronderstel of meebring wat op die individu van toepassing is as 'n agent in die sosiale sisteem, terwyl sy regte daarenteen norme mee=

1) Johnson, op. cit., p.15-16.

2) Ibid., p.15.

bring of veronderstel wat op ander persone wat met hom in interaksie is in die sisteem, van toepassing is. Die een persoon in die sisteem se regte is dus die ander persone se pligte. As besitter van of beskikker oor regte en voorregte is die individu 'n objek en as die uitvoerder van pligte, is hy 'n agent binne die sisteem. Ten einde egter sy deel in die sosiale sisteem behoerlik te kan nakom, moet die individu deeglik bewus wees van sy regte sowel as van sy pligte.¹⁾

Uit die voorgaande blyk dit dus dat 'n sosiale posisie uiteenval in twee dele, t.w. pligte en regte en voorregte. Van 'n persoon word dan gesê dat hy 'n sosiale posisie beklee indien hy 'n sekere kompleks pligte het, terwyl hy ook 'n sekere kompleks regte en voorregte geniet binne die sosiale sisteem. Hierdie twee fasette van 'n sosiale posisie staan as "rol" en "status" bekend. Die rol verwys dan na die pligte van die individu en die status verwys

1) Johnson, op. cit., p.16.

na die regte en voorregte. Aldus gesien is 'n sosiale posisie dan 'n status-rol.¹⁾

Johnson²⁾ wys ten slotte daarop dat die gebruik om soms òf die begrip status òf die begrip rol sodanig aan te wend dat dit na die hele sosiale posisie verwys, regverdiging daarin vind dat die rolstruktuur van 'n groep dieselfde is as sy statusstruktuur, aangesien dit wat rol vanuit die gesigspunt van een lid van die sisteem is, weer status is vanuit die gesigspunt van 'n volgende lid.

Ook Chinoy³⁾ onderskryf die verweefdheid van die begrippe "status" en "rol" en beklemtoon die onafskeidbaarheid daarvan deur daarna te verwys as kante van dieselfde geldstuk, maar dan sien hy dit tog verskillend. Status is vir hom 'n sosiaal-geïdentifiseerde posisie en rol is die patroon van verwagte gedrag van persone wat 'n besondere status bekleed. Elke

1) Johnson, op. cit., p.16.

2) Ibid.

3) Chinoy. Society. An introduction to sociology, p. 35-36.

status beskik oor 'n normkompleks en hierdie normkompleks is die rol.

Wat die skeibaarheid van status en rol betref, beweer Linton¹⁾ insgelyks: "Role and status are quite inseparable, and the distinction between them is of only academic interest. There are no roles without statuses or statuses without roles", terwyl Bierstedt²⁾ weer beweer: "Although statuses and roles are usually correlative phenomena, it is possible to have one without the other." Ter verduideliking gebruik Bierstedt die voorbeeld van die moeder wat, afgesien van haar moederrol ook dikwels die rol van verpleegster moet speel of vervul wanneer 'n gesinslid siek is, terwyl sy immers nie die status van verpleegster beklee nie.

Roode³⁾ wys egter tereg daarop dat bogenoemde voorbeeld nie noodwendig 'n rol sonder 'n status impliseer nie, aangesien die versorging van siek gesinslede 'n vereiste van die rolspel binne die status van moeder is.

1) Linton, op. cit., p.227.

2) Bierstedt, op. cit., p.249.

3) Roode, op. cit., p.100.

Alhoewel die skeiding van status en rol dus bloot van akademiese belang mag wees, is dit ook van aktuele belang by die bepaling van die status en rol van die onderwyser, aangesien die onderwyser se rol dikwels van so 'n uiteenlopende aard is, dat dit nouliks as integrale deel van sy beroepstatus of rolverwagtinge daarbinne beskou kan word. Weliswaar kan 'n ondoeltreffend of onbehoorlik geïnstusionaliseerde rolstel ook mede-verantwoordelik wees vir die gebrek aan eenstemmigheid t.o.v. die rolverwagtinge wat allerweë, ook en veral in Suid-Afrika, aan die beroepstatus van die onderwyser as lid van die skool as 'n sosiale sisteem gekoppel word. Aan hierdie aktuele problematiek rakende die status en rol van die onderwyser, word weer eens aandag gegee wanneer die begrip "rol" bespreek word, sowel as wanneer die algemene sosiale status van die onderwyser onder bespreking kom.

Wat die begrip "status" betref, word ten slotte nog gewys op twee tipes, nl. toegeskrewe en verwerfde status. Albei tipes statusse is in alle gemeenskappe aanwesig.

(i) Toegeskrewe status

Dit bestaan onafhanklik van die individu se gedrag en berus gewoonlik op die natuurlike soos ouderdomstatus, geslagstatus en biologiese verwantskap.¹⁾ Dit hang dus saam met die individuele lidmaatskap van nie-vrywillige groepe.²⁾ Die norme wat die rolle wat uit hierdie statusse ontspruit, konstitueer, verskil egter grootliks van situasie tot situasie, van gemeenskap tot gemeenskap, asook van sisteem tot sisteem. Geslagstatus is bv. 'n diskriminerende faktor in baie beroepe - ook in die onderwys. Al mag dit wees dat diskriminasie nie by wyse van wet of ordonnansie gesanksioneer word nie, word in baie beroepe aan die manlike geslag voorkeur verleen, bloot op grond van biologiese redes en faktore. Bierstedt³⁾ wy 'n lang en interessante diskussie oor die kwessie van geslagsdifferensiasie, die inhoud waarvan nie in

1) Ross, op. cit., p.225.

2) Roode, op. cit., p.94.

3) Bierstedt, op. cit., p.376-378.

geheel hier uiteengesit kan word nie. Vir baie gevalle waar die manlike geslag voorkeur geniet bo die vroulike, bestaan oënskynlik geen verklaring, behalwe miskien tradisie nie. Dit is bv. interessant om daarop te let dat dit nie noodwendig altyd die beroepe is waarin bv. manlikheid geverg word, waarin voorkeur aan manlikes gegee word nie. Bierstedt¹⁾ wys daarop dat die man ook die voortou neem in daardie beroepe wat heel dikwels met die vrou geassosieer word. Hier geld dit o.a. kokke, die skrywers van kookboeke, mode-ontwerpers, musici en musikante e.d.m. Deur die geskiedenis heen word hierdie verskynsel weer speël.

Dieselfde geld wat ouderdomstatus as 'n toegeskrewe status betref. Net soos daar universeel tussen die geslagte gedifferensieer word, word daar ook universeel gedifferensieer in terme van ouderdom. Ook hier verskil die norme van sisteem tot sisteem en van situasie

1) Bierstedt, op. cit., p.376-378.

tot situasie. 'n Kabinetslid is jeugdig wanneer hy veertig is, dog 'n bokser kan reeds oud wees wanneer hy dertig is. Bierstedt¹⁾ konkludeer: "Seniority is a factor in all associational life, whether in business, the Army, the university, or elsewhere." Ook wat die onderwyser betref, is daar immers 'n ouderdom vir aftrede en ervaring nodig vir promosie. Slegs die tyd skep die moontlikheid om ervaring op te doen en die tyd bring die ouderdom.

(ii) Verwerfde status

Dit is in teenstelling met toegeskrewe status, juis die gevolg of resultaat van die gedrag en handeling van die individu.²⁾ Dit hang dus saam met die lidmaatskap van vrywillige groepe en sluit o.a. in huwelikstatus en beroepstatus.³⁾ In hierdie opsig meld Roode⁴⁾ tereg dat daar wel sommige statusse is wat aan-

1) Bierstedt, op. cit., p.381.

2) Ross, op. cit., p.225.

3) Roode, op. cit., p.94.

4) Ibid., p.94-95.

vanklik toegeskrewe is en wat later tot verwerfde statusse gewysig kan word, soos bv. nasionaliteit- en godsdienstatus.

Ook hierdie statusse, hetsy toegeskrewe of verwerf, is van deurslaggewende belang by die bepaling van enige persoon se status in die algemeen, maar ook en veral by die bepaling van sy status binne 'n bepaalde sisteem. In die vorige hoofstuk is bv. reeds daarop gewys dat die nasionaliteits- en godsdienstige status van die blanke onderwyser in Suid-Afrika wel faktore is met evalueringskwaliteite t.o.v. sy beroepsstatus. Ook huwelikstatus was bv. tot onlangs 'n belangrike determinant van die beroepsstatus van die onderwysers in Suid-Afrika, trouens dit is tans steeds 'n aktiewe faktor, al is dit dan ook nie soos in die geval van geslagstatus gemeld is, wetlik gesanksioneer nie. 'n Belangrike oorweging vir diskriminasie op grond van huwelikstatus is bv. die feit dat die beroepspermanentheid van die getroude vrou wisselvallig is vanweë bv. moontlike swangerskap of die verplasing van haar man.

Hiermee is nie naastenby alles gesê van wat oor die begrippe status en posisie gesê is

en gesê kan word nie, dog is gepoog om enig=
sins 'n toepaslike analise en sintese te maak.
Daar sal noodsaaklikerwys ook nog weer by wyse
van aansluiting by ander fasette van die sosi=
ale sisteem in die besonder en die status van
die onderwyser in die algemeen, na die begrip=
pe status en posisie verwys moet word.

(b) Rolle

Die begrip "rol" is geen nuwe begrip in
die vakterminologie van die sosiologie nie en
is as sodanig eintlik aan die dramakuns ontleen.¹⁾
Ook Roode²⁾ en Chinoy³⁾ wys op die geskiedenis
en funksies van hierdie begrip.

Dit is reeds gemeld dat die hele persoon=
likheid van die individu nooit betrokke is by
'n bepaalde groepsaktiwiteit nie. Dit is juis
daardie sektor van die individu se persoonlik=
heid wat wel betrek word by die groepsaktiwiteit,

1) Schneider. Industrial sociology, p.14.

2) Roode, op. cit., p.91.

3) Chinoy, op. cit., p.36.

d.w.s. sy deelname daaraan, wat as sy rol bekend staan.¹⁾ Die rol is dus die dinamiese aspek van die posisie²⁾ of soos Parsons³⁾ dit noem, die professionele aspek, terwyl status die statiese aspek van die posisie is. Johnson⁴⁾ verwys na die rol as die pligte van die individu uit hoofde van sy posisie, waar die status die individu se regte uit hoofde van sy posisie veronderstel. Die begrip "rol" verwys dus na wat 'n persoon in 'n spesifieke posisie doen. Dit is dus die wyse waarop 'n individu die verpligtinge verbonde aan 'n bepaalde posisie, nakom.⁵⁾

Bredemeier en Stephenson⁶⁾ meld tereg dat die begrip "rol" deur verskillende sosioloë reeds op verskillende wyses gebruik is. Na aanleiding van Merton en Linton se uitsprake

-
- 1) Cilliers & Joubert, op. cit., p.30;
Johnson, op. cit., p.5.
 - 2) Achterbergh, op. cit., p.18.
 - 3) Parsons, op. cit., p.25.
 - 4) Johnson, op. cit., p.16.
 - 5) Roode, op. cit., p.92.
 - 6) Bredemeier & Stephenson, op. cit., p.30.

kom hulle tot die volgende konsensus:

"A role then, is not all the 'behavioral enacting' of the status; it is only the behavioral enacting of a part of the status - the part which prescribes how the status-occupant should act toward one of the persons with whom his status rights and obligations put him in contact."¹⁾

(i) Rolstel, rolverwagtinge en rolgenote

Soos reeds aangetoon, vervul elke persoon uiteraard nie net een rol nie, aangesien hy enersyds nie slegs lid van een sisteem is nie en hy andersyds verskillende rolle in dieselfde sisteem kan vervul. Die rolle is immers nie mense nie; hulle is "parts played on the social stage"²⁾, ooreenkomstig die norme daaraan gekoppel. Hierdie stel norme wat ander lede van die rolstel van 'n persoon in staat stel om 'n bepaalde wyse van optrede van hom as ver-

1) Bredemeier & Stephenson, op. cit., p.31.

2) Chinoy, op. cit., p.36.

vuller van 'n bepaalde rol te verwag, staan bekend as die rolverwagtinge,¹⁾ terwyl met rol=
 stel bedoel word alle aanverwante rolle van 'n
 persoon, d.w.s. rolle en persone in rolle met
 wie hy op een of ander wyse vanweë sy posisie
 in interaksie tree. Daardie mense met wie 'n
 persoon in interaksie tree binne dieselfde
 sisteem, is sy rolgenote, d.w.s. hulle vervul
 rolle wat ontspruit uit die feit dat hulle
 onderskeie posisies beklee in dieselfde sisteem,
 dog diegene buite die sisteem met wie die in=
 dividu in interaksie tree uit hoofde van sy
 posisie binne die sisteem, konstitueer sy rol=
stel.²⁾

(ii) Rolprestasie of rolvervulling

'n Verdere aspek m.b.t. rolle in sisteme,
 is dat vir gelyke rolle vanweë gelyke statusse,
 ook gelyke norme geld. Die individue in die=
 selfde of gelyke rolle, wat die norme wat gel=

1) Roode, op. cit., p.96.

2) Bredemeier & Stephenson, op. cit., p.38;
 Banton, op. cit., p.28.

dend vir die rolle is ontmoet of nakom, of anders gestel, wat aan die rolverwagtings vol= doen, vervul hulle rolle suksesvol.

Daar bly egter nog oor die wyse waarop iemand sy rol vervul. Geen twee mense in ge= lyke posisies, gaan immers hulle gelyke rolle of selfs dieselfde rol, op presies dieselfde wyse vervul nie. Elke individu gee sy eie in= kleding aan die rol, al is die rolspel gepa= troneer, d.w.s. normatief gereguleerd.¹⁾ Hoe iemand dus daarin slaag om sy rol behoorlik en na die eise van die norme oftewel ooreenkom= stig die rolverwagtings te vervul, of nog an= ders gestel, die mate waarin hy sy rol sukses= vol vervul, word sy rolprestasie genoem.²⁾ Twee hoofde van skole van gelyke gradering, bekleed immers vir alle praktiese oorwegings gelyke posisies, waar die begrip "posisie" heenwys na 'n plek in 'n sisteem soos reeds ge= kwalifiseer. Albei posisies impliseer rolver= wagtings wat in mindere of meerdere mate in die

1) Roode, op. cit., p.93.

2) Johnson, op. cit., p.18.

algemeen ooreenstem. Die een hoof kan vanweë die feit dat hy 'n doeltreffende rolprestasie openbaar, hoër aansien geniet as sy kollega wat miskien in 'n geringer mate daarin slaag om aan die rolverwatings te voldoen, of die norme van sy rol te ontmoet.

(iii) Formele rol en komplementêre rol

Hierdie onderskeiding vind noue aansluiting by die bostaande uiteensetting van rolprestasie of -vervulling van individue in gelyke posisies met korresponderende rolverwagtings. Achterbergh¹⁾ maak hier 'n interessante en aanvaarbare stelling, naamlik dat daar 'n onderskeiding bestaan tussen die formele rol en die komplementêre rol van dieselfde persoon in dieselfde posisie.

Die formele rol is die formeel geïnstitusionaliseerde of algemeen aanvaarde rolverwagtings, waaraan op formele wyse voldoen behoort

1) Achterbergh, op. cit., p.17.

te word. Hy noem dit die onpersoonlike rol=vervulling of rolprestasie. Dit is veral on=sekere en angstige mense wat hulle posisie handhaaf deur hul toevlug te neem tot die for=mele gedragspatroon. Hierdie wyse van rolver=vulling maak die persoon vanuit die samelewing of sy rolstel minder kwesbaar. Op hierdie wy=se bou hy, by wyse van spreke, 'n skans om hom waarbinne hy veilig en geborg voel.

Elke individu het egter ook 'n individua=liteit - 'n eie persoonlikheid wat hom in staat stel om sy eie individuele inkleding aan sy rol te gee.¹⁾ Dit is sy persoonlike rolspel, d.w.s. die wyse waarvolgens hy op sy individu=eel persoonlik kenmerkende wyse sy rol vervul. Hierdie aspek van rolvervulling noem Achterbergh die komplementêre rol.²⁾

Waar daar dus in die eerste geval slegs sprake van 'n formalistiese konformisme³⁾ is, is die rol minimaal persoonlik gekleurd. Dit

1) Roode , op. cit., p.93.

2) Achterbergh, op. cit., p.17.

3) Ibid.

gaan om 'n formele voldoening aan die norme ter wille van die handhawing van die posisie. In die tweede geval, d.w.s. die geval van die aktiwiteit van die kontra-rol, bestaan die gevaar van ekstremisme daarin dat die individu nie weet watter rol van hom verwag word nie, of populêr gestel, hy ken nie sy plek nie.

Die oplossing lê klaarblyklik in 'n kompromis. Die twee aspekte van rolspel, d.w.s. die persoonlike en onpersoonlike of formele, moet deur voortdurende wisselwerking aanvullend of komplementêr tot mekaar staan.¹⁾ Dit spreek vanself dat sodanige kompromis hoë eise aan enige rolvervuller in enige posisie stel en dat dit slegs rasioneel gerealiseer kan word.

(iv) Normkompleks

Daar is reeds by meer as een geleentheid in hierdie hoofstuk verwys na die feit dat 'n posisie in 'n sosiale sisteem normatief gereguleerd is.²⁾ Dit kom bloot daarop neer dat die

1) Achterbergh, op. cit., p.17.

2) Johnson, op. cit., p.15.

posisie van die individu in die sisteem, d.w.s. sy kompleks van regte en pligte en handeling gereguleer word deur 'n kompleks van norme.

Van Dijk¹⁾ verklaar o.a.: " De mens oriënteert zijn activiteit, zijn denken en doen aan besef van zo behoren, van verplichting, kortom van waarden en normen." Ook Cilliers en Joubert²⁾ beskou norme en waardes as van die belangrikste konsepte in terme waarvan die struktuur van maatskaplike sisteme ontleed kan word. Die normpatroon wat werkzaam is binne die sosiale sisteem as synde dan hiervolgens van die belangrikste struktuurelemente, word hier onder die opskrif "rolle" bespreek, aangesien dit ten nouste in verband staan met die dinamiese aspek van die sosiale posisie en dit is die rolle. Daar is trouens skrywers³⁾ wat die rol van die individu in 'n sisteem nie slegs identifiseer met die norme wat die rol omskryf nie, dog wat die normkompleks gelykstel aan die rol as synde dieselfde ding.

1) Van Dijk, op.cit., p.51.

2) Cilliers & Joubert, op. cit., p.31.

3) Chinoy, op. cit., p.31.

(v) Rolkonflik, rolstel en afwyking

Wanneer 'n persoon twee of meer posisies of statusse beklee of rolle vervul, waarvan die normkomplekse van so 'n aard is dat hy nie aan albei of aan soveel stelle as wat daar mag wees, kan konformeer, d.w.s. voldoen nie, word in die algemeen van rolkonflik gepraat. Dit is miskien egter wenslik om van statuskonflik te praat indien die konflik ontspruit vanweë die feit dat 'n persoon twee of meer statusse beklee in verskillende sisteme. Roode¹⁾ gebruik in hierdie verband die voorbeeld van die persoon wie se kerklidmaatskap hom verbied om militêre diensplig te ondergaan. Hy kan dus nie konformeer of voldoen aan die norme verbind aan sy godsdienstatus sowel as aan dié verbind aan sy status as landsburger nie.

A.g.v. die noue vervlegtheid van die begrippe "status" en "rol" en ook vanweë die

1) Roode, op. cit., p.97.

feit dat verskeie skrywers hierdie twee begrippe as sinonieme in dieselfde konteks gebruik, kan na bogenoemde voorbeeld net sowel verwys word as rolkonflik.¹⁾

In die streng sin van die woord egter, en ook in ooreenstemming met die aanvanklike uitgangspunt van hierdie hoofstuk, waar gewys is op die onderskeidende eienskappe van die begrippe "status" en "rol", ontstaan rolkonflik onder die volgende omstandighede: "The exposure of the actor to conflicting sets of legitimized role expectations such that complete fulfillment of both is realistically impossible."²⁾ In so 'n geval is dit dan nodig om 'n kompromis aan te gaan deur ten minste sommige van albei stelle rolverwagtinge of norme prys te gee, of om 'n keuse tussen die twee stelle te maak, wat beteken 'n algehele verwerping van die een.

Johnson³⁾ illustreer rolkonflik aan die hand van 'n voorbeeld waar 'n mede-student in 'n

1) Achterbergh, op. cit., p.18.

2) Parsons, op. cit., p.280.

3) Johnson, op. cit., p.29.

eksamenlokaal toesighou en 'n kandidaat wat 'n vriend van hom is, maak hom skuldig aan oneerlikheid. Rolkonflik ontspruit hieruit a.g.v. die feit dat die toesighoudende student as mede-student enersyds sy vriend wil beskerm - die beskerming van mekaar is immers 'n norm wat geld vir 'n vriendskapsverhouding; dog andersyds is die opsiener ook verteenwoordiger van die universiteitsadministrasie en in hierdie hoedanigheid verg die oortreding van die norm sanksionele optrede van hom.

Ook in bogenoemde voorbeeld ontstaan dus streng gesproke statuskonflik, aangesien die opsiener twee statusse in twee verskillende groepe of sisteme bekleed. Dit wil dus voorkom asof statuskonflik en rolkonflik uiteindelik uit dieselfde omstandighede ontspruit. Per slot van rekening - indien statuskonflik ontstaan, is rolkonflik onvermydelik, aangesien dieselfde statusse insgelyks dieselfde rolle impliseer. Achterbergh¹⁾ huldig klaarblyklik 'n korresponderende standpunt wanneer hy sê: "Dergelyke situaties geven aanleiding tot

1) Achterbergh, op. cit., 18.

statusconflicten of beter gezegd rolconflicten."

Die uitslag van so 'n onhoudbare situasie is, soos aangetoon, die verwerping van sommige van die norme van albei rolle of die totale verwerping van een van die normkomplekse.¹⁾ Dit dui natuurlik op afwyking van die gedragsnorme.

'n Ander belangrike faktor wat aanleiding kan gee tot die afwyking van die norme, lê baie op dieselfde vlak as rolkonflik, maar is tog nie dieselfde nie. Johnson²⁾ gebruik juis die rol van die onderwyser om dit te illustreer en hy noem dit 'n ondoeltreffend geartikuleerde rolstel of 'n swak geïnstusionaliseerde rolstel van die onderwyser.

Dit kom kortliks daarop neer dat die lede van die rolstel van 'n persoon in 'n sisteem - in hierdie geval 'n onderwyser - a.g.v. die feit dat die lede van hierdie rolstel se belangstel=

1) Parsons, op. cit., p. 280.

2) Johnson, op. cit., p.35.

lings en perspektiewe verskil, uiteenlopende interpretasies heg aan die rolverwagtings van die onderwyser. Daar heers m.a.w. nie eenstemmigheid onder die onderwyser se rolstelledere - en daar is baie - omtrent wat van hom in die vervulling van sy rol verwag word nie. Die onderwyser kan bv. in hierdie opsig onderwerp word aan konflikterende rolverwagtings wat betref sy kollegas, die skoolraad, onderwysdepartement, die hoof, die inspekteur van onderwys en lesbesoekers en kinders, aangesien hulle almal saam sy rolstel konstitueer en verskillende of selfs onversoenbare eise aan hom kan stel.

Ook hierdie vorm van disharmonie in die geledere van die rolstel van 'n persoon, net soos in die geval van rolkonflik, gee aanleiding tot onvergenoegdheid, frustrasie, spanning en eventueel tot die afwyking van geïnstitusionaliseerde norme.¹⁾

1) Johnson, op. cit., p.35.

(vi) Rolversterking

Wanneer 'n persoon twee rolle vervul waar- van die een hom motiveer om aan die ander een te konformeer, d.w.s. die ander een doeltreffend en suksesvol te vervul, ontstaan rolversterking, wat die teenoorgestelde van rolkonflik is.¹⁾

Johnson²⁾ meld in dié verband dat die meeste vaders nie aan hulle gesinsverpligtinge kan voldoen nie, tensy hulle hulle beroepsrolle be- hoorlik en suksesvol vervul. Hy sê verder in dieselfde verband dat sommige skrywers, w.o. Parsons, selfs beweer dat die man se beroeps- rol deel is van sy vaderrol.

In hierdie opsig spreek dit vanself dat die beroepsrol dan iets moet kan bied by wyse van kompensasie vir diegene wat gemotiveerd is om dit suksesvol te vervul. Wanneer die funksio- nele vereistes van die sisteem aan die einde van hierdie hoofstuk ter sprake kom, word egter hieraan aandag gegee.

1) Johnson, op. cit., p. 33-34.

2) Ibid.

Afgesien van die feit dat die gesinsrol die individu kan motiveer om sy beroepsrol bv. suksesvol te vervul, noem Schneider¹⁾ vier sogenaamde veralgemeende doelwitte wat die individu binne n sosiale sisteem motiveer om sy rol doeltreffend te vervul, nl.

* Die instrumentele doel

Hier gaan dit nie om die intrinsieke ge=not wat uit die rolvervulling geput word nie, dog met as doel om bv. n hoër lewenstandaard te bereik. Geld en algemene sosiale status is hier kardinale faktore.

* Erkenning

Hiermee word bedoel " a feeling of being respected, 'looked up to'." ²⁾ Dit motiveer die individu ook om na n hoër status te streef.

1) Schneider, op. cit., p.20-21.

2) Ibid.

* Sekuriteit

Dit behels ekonomiese, sosiale en psigologiese sekuriteit wat die individu by wyse van kompensasie ontvang indien hy sy rol - bv. sy beroepsrol - suksesvol vervul.

* Responsie of reaksie

Die individu vervul sy rol doeltreffend omdat hy gunstige reaksie wil uitlok van persone wat vir hom belangrik is.

'n Laaste en belangrikste motief vir die individu om sy rolle suksesvol te vervul, is wanneer hy dit doen ter wille van die intrinsieke satisfaksie.¹⁾ Alhoewel dit miskien 'n baie idealistiese benadering is, behoort dit veral in die geval van die beroepsrol van die onderwyser waar te wees, aangesien sy beroepsrol in meer as een opsig nie bloot die vervulling van 'n beroepsrol is nie, maar die vervulling van 'n roeping.

1) Schneider, op. cit., p.20.

(c) Beginsels, norme en waardes: hul
onderskeid en samehang

Aangesien norme en waardes in die huidige konteks nl. as strukturelemente van 'n sosiale sisteem, gesamentlik gebruik word en albei hier= die begrippe aansluiting vind by beginsels, is 'n kort onderskeiding en uiteensetting van hier= die begrippe nodig.

(i) Beginsels

Die Calvinis ontleen sy beginsels aan Skrifwaarhede. Die verskil tussen beginsels en Skrifwaarhede is dat lg. Goddelike openba= ring is, terwyl e.g. die formuleringe is as ant= woord op die openbaring.¹⁾ Alle mense ontleen egter nie hulle beginsels aan die Bybel nie en tog het hulle beginsels. Beginsels hoef dus nie waar te wees nie en is dikwels ook nie waar as ons dit aan die Skrif toets nie. Die hoogste toets vir enige beginsel is dus die Bybel²⁾, alhoewel Stoker³⁾ in hierdie verband

1) De Klerk e.a., op. cit., p.213.

2) Ibid.

3) Stoker. Beginsels en metodes in die weten= skap, p.43-48.

verder onderskei tussen die volgende drie tipes beginsels:

* Gesagsbeginsels

Dit word aangeneem op grond van Goddelike gesag.

* Selfevidente beginsels

Dit het 'n eiesoortige noodwendigheidskarakter soos aksiomas.

* Postulate

Dit het geen noodwendigheidskarakter nie; slegs 'n moontlikheidskarakter. Dit kan nie bewys of weerlê word nie en kan waar of fiktief wees.

(ii) Waardes

Volgens Joubert en Steyn¹⁾ is waarde 'n normatiewe element op 'n meer geabstraheerde of algemene vlak as 'n norm. 'n Waarde is 'n alge=

1) Joubert & Steyn, op. cit., p.274.

mene beginsel wat aandui wat die wenslike ge=drag sou wees en wat as beginsel elke keer vir bepaalde situasies en rolle toegepas moet word.

Stoker¹⁾ meld dat waardes bepalings is t.o.v. wat goed en sleg; heilig en sondig; nuttig en nadelig ens. is en dat waardes met beginsels daarin ooreenkom dat hulle non-dinamies is, d.w.s. onveranderlik is. Verder veronderstel hulle en is hulle gegrond op beginsels.

In bostaande verband definieer Cilliers en Joubert²⁾ waardes as konsepsies van wat wens=lik is in maatskaplike handeling. 'n Waarde is 'n algemene beginsel, maatstaf of kriterium wat 'n keuse laat tussen alternatiewe optredes t.o.v. die wenslikheid daarvan. Die waardes van 'n bepaalde samelewing vorm 'n sisteem - 'n waardesisteem en as bevattende die mees alge=mene normatiewe beginsels, is die waardesisteem as uitvloeisel van 'n lewens- en wêreldbeskouing

1) Stoker. Beginsels en metodes in die wetenskap, p.40.

2) Cilliers & Joubert, op. cit., p.27-28.

wat op sy beurt in die religie veranker is, die belangrikste enkele algemene faktor wat die ordelikheid en integrasie van daardie samelewing verseker. Indien waardes so 'n belangrike plek beklee t.o.v. die integrasie en ordelikheid as funksionele aspekte van die samelewing in geheel, dan beklee hulle insgelyks belangrike plekke t.o.v. die funksionele aspekte van enige kollektiwiteit of sisteem.

(iii) Norme

Oor norme is reeds veel gesê en geskryf en kan nog veel meer gesê en geskryf word. 'n Bloote min of meer volledige klassifikasie van norme sal bladsye beslaan; gevolglik sal hier dus op die basis van skeiding tussen sentrale en perifere aspekte, 'n toepaslike seleksie uit die normverskeidenheid gemaak word.

* Omskrywing van norme

Van Dijk¹⁾ definieer 'n norm op saaklike en bondige wyse as "Elke positiewe regel die een

1) Van Dijk, op. cit., p.57.

bepaalde wijze van gedrag of handelen voor= schrijft of verbiedt." Hierdie definisie impli= seer reeds 'n tweeledigheid t.o.v. norme, t.w. po= sitiewe norme, nl. daardie wat voorskryf wat moet, teenoor die negatiewe norme, d.w.s. daardie wat dit wat nie mag nie, verbied. Cilliers en Joubert¹⁾ sluit feitlik hierby aan soos hulle 'n norm d^efinieer as 'n gedragsreël wat bepaalde handeling in bepaalde rolle/kollektiwiteite voor= skryf, toelaat of verbied.

Homans²⁾ se definisie lui: "A norm, then is an idea in the minds of the members of a group, an idea that can be put in the form of a statement specifying what the members of ot= her men should do, ought to do, are expected to do, under given circumstances."

Uit die bostaande definisie van norme kan die volgende afgeleide sintese geformuleer word, nl. dat norme gedragsreëls is wat deur die si= tuasie waarbinne en die persone op wie hulle van toepassing is, geaktiveer³⁾ word tot kontingente

1) Cilliers & Joubert, op. cit., p. 27.

2) Homans, op. cit., p. 123.

3) Joubert & Steyn, op. cit., p. 274.

behorensiese, d.w.s. gedragsreëls wat hier en nou, ook vir veranderde en veranderende situasies en omstandighede geld¹⁾ en by die oortreding waarvan die mens toerekenbaar is.²⁾ 'n Norm impliseer dus dat by die oortreding daarvan, op watter wyse ookal soos bepaal word deur die situasie, persone, omstandighede en die aard van die norm, sanksioneel of strafmatig teen die oortreder opgetree word.

* Aard, kenmerke en betekenis van norme

= Norme staan nie los van beginsels en waardes nie. Inderdaad standaardiseer beginsels die norme.³⁾

= Norme word deur 'n positiveringsproses toegespits op 'n konkrete situasie hier en nou en hierdie positiveringsproses vind sy eindpunt in die toepassing van die norm op die enkele konkrete geval.⁴⁾

1) De Klerk e.a., op. cit., p.221.

2) Ibid., p.214.

3) Ibid., p.213.

4) Van Dijk, op. cit., p.57.

= Norme is rigsnoere waarvolgens die mens van plan is om te handel of behoort te handel - d.w.s. norme gee 'n vooruitskouende perspektief van verwagte gedrag, dog hulle dien ook as maatstawe waarvolgens agterna beoordeel word.¹⁾

Dit kom daarop neer dat norme oor 'n vooruitwerkende sowel as 'n retrospektiewe evaluering kenmerk t.o.v. toekomstige en voltooië handelinge en gedragwyses beskik.

= Norme vorm 'n essensiële instrument van sosiale beheer en die kern van die samelewingsorde. Omdat die samelewing 'n geordende sisteem is, is daar geen samelewing moontlik sonder norme nie.²⁾

* Tipes norme

= Twee moontlike hoofkategorieë is gewoontelike en gelegitimeerde norme³⁾. Die onderskeid lê daarin dat e.g. ongeskrewe sedes, gewoontes, tradisies en gedragsvereistes is, ter

1) Duvenage. Ons roeping en ons norme. (In I.B.C.-studiestuk, 59, 1972, p. 1-2)

2) Roode, op. cit., p.80.

3) Ibid., p.80-81.

wyl lg. geskrewe reëls, regulasies, ordonnansies en wette is.

= 'n Verdere interessante en vanuit sosio= logiese oogpunt beskou, bruikbare en betekenis= volle kategorisering, is dié van Johnson.¹⁾ Sy tweeledige kategorisering behels nl. verhoudings= norme en reguleringsnorme. E.g. spesifiseer po= sitiewe pligte en differensieer o.a. tussen rol= le, bv. die pligte van die vaderrol, en die seunrol binne die gesin as 'n sosiale sisteem. Norme van die tweede soort, nl. reguleringsnorme, spesifiseer die mate van toelaatbare handeling, d.w.s. wat "moet", wat "mag" en wat "mag nie".

= Duvenage²⁾ onderskei verder nog die iden= titeitsnorm, kwaliteitsnorme, situatiewe of kon= tingente norme, modale norme, struktuurnorme ens., waarvan nie almal as sosiale norme optree nie en waarvan sommige onderafdelings van ander norme is. Die struktuurnorme en identiteitsnorme ska= kel wat werking betref, byvoorbeeld in by die

1) Johnson, op. cit., p.49.

2) Duvenage. Ons roeping en ons norme, p.3-11.

modale norme wat vra na die doel van dinge.

b. Funksionele aspekte van sosiale sisteme

Ten aanvang van hierdie hoofstuk is gemeld dat die aksent sal val op die struktuur van die sosiale sisteem, aangesien status en rol struktuurelemente daarvan is. Nou is dit so dat daar verskeie maniere is om 'n studie van sosiale sisteme te maak en in hierdie navorsing word van die struktuur-funksionele benadering uitgegaan waarvolgens die struktuur en funksie net so onafskeidelik komponente van die hele sisteem is as wat die status en rol onafskeidelik komponente van die struktuur daarvan is.

Schneider¹⁾ stel dit duidelik in die vorm van 'n analogie tussen hierdie teorie en teorieë byvoorbeeld in die biologie. Die bioloog begin met die struktuur van 'n gesonde organisme. Daarna bepaal hy hoe die verskillende dele of organe van die liggaam funksioneer om die or=

1) Schneider, op. cit., p.23.

ganisme in stand te hou. Die sosioloog neem die "gesonde" sosiale sisteem as vertrekpunt en daarna bepaal hy hoe die verskillende dele van die sisteem funksioneer ten einde die hele sisteem in stand te hou.

In die lig van die bostaande, sal hierdie uiteensetting of analise van die sosiale sisteem onvolledig wees, tensy daar aandag gegee word aan die funksionele aspekte daarvan. 'n Struktuur sonder 'n funksie is 'n statiese doellose iets, terwyl funksie aan die ander kant altyd 'n aangepaste struktuur veronderstel.¹⁾ Geen sosiale sisteem is egter 'n statiese sisteem nie. Nie slegs is die reeds bespreekte strukturelemente voortdurend in 'n "bewegende" verhouding tot mekaar nie, dog die sisteem moet hom ook voortdurend handhaaf teenoor en aanpas by sy omgewing en ander sisteme. Hierdie funksies word beskou as die noodwendige konsekwensies van die sosiale sisteem.²⁾

1) Roode, op. cit., p.41.

2) Cilliers & Joubert, op. cit., p.41.

Volgens die handelingsteorie is daar in elke sosiale sisteem altyd vier basiese tipes funksies waaraan aandag gegee moet word indien daardie sisteem homself geïntegreerd en effektief na binne en buite wil handhaaf.¹⁾ Volgens Cilliers en Joubert²⁾ kan hierdie vier tipes funksies die beste verduidelik word deur te begin by die stelling dat alle maatskaplike handeling binne die dimensies van tyd en ruimte plaasvind. Elk van hierdie dimensies akkommoeder twee funksionele aspekte, soos volg:

(1) Die dimensie van tyd

Dit het twee uiterstes, nl. die verlede en die toekoms.

(a) Patroonhandhawing

Ten opsigte van die verlede beteken dit dat die handeling in 'n sosiale sisteem verband hou met die verlede in dié opsig dat die akteurs as deel van hulle persoonlikhede sekere inhoud in die kollektiwiteit indra, waarvoor voorsiening

1) Johnson, op. cit., p.52.

2) Cilliers & Joubert, op. cit., p.32.

gemaak moet word. Dit behels o.a. reeds die rolverwagtinge, dog ook sekere persoonlikheids= kenmerke wat die persoon uit sy verlede en vorige ervarings oorgehou het. Die onderdrukking hier= van kan spanning tot gevolg hê. Daarom is die eerste funksionele probleem van die sisteem die beheer van spanning, wat neerkom op die hand= hawing van die normatiewe patroon vir ordelike en bevredigende interaksie.¹⁾ Dit staan bekend as die funksie van patroonhandhawing wat saam= hang met die gemotiveerdheid van die individu in die sisteem om volgens die geldende normatie= we patrone op te tree en om persoonlike begeer= tes wat nie hiermee versoenbaar is nie, te inhi= beer. Hierdie funksie stel dus eise aan die sis= teem, sowel as aan die lede daarvan.

(b) Doelbereiking

Wat die toekoms betref, is dit van belang in die tydsgedimensie, aangesien die doelstellings wat bereik moet word, in die toekoms lê. Dit

1) Johnson, op. cit., p.53.

hou verband met die behoeftes van die lede en die sisteem as geheel, maar word na buite bereik, aangesien sekere fasiliteite van buite nodig is om die doelstellings te bereik.¹⁾ Johnson²⁾ maak bv. melding van voldoende persone, die aard van take, eksterne faktore soos regeeringsbeleid ens.

(2) Die dimensie van ruimte

Ook binne hierdie dimensie het die hande-linge betekenis na binne (intern) en na buite (ekstern).

(a) Adaptasie of aanpassing

Dit het te doen met die sisteem se verhouding met sy omgewing en ander sisteme.³⁾ Johnson⁴⁾ noem bv. dat vir die lewering van goedere en dienste, is roldifferensiasie 'n belangrike aspek, aangesien geen individu gelyktydig alle take kan behartig wat nodig is nie.

1) Cilliers en Joubert, op. cit., p.33.

2) Johnson, op. cit., p.54.

3) Cilliers & Joubert, op. cit., p.33-34.

4) Johnson, op. cit., p. 53.

(b) Integrasie

Dit is die ruimtelike probleem wat 'n sosiale sisteem na binne het, d.w.s. intern.¹⁾ Dit het naamlik te make met die interverhoudinge van eenhede. Aansluitend hierby behoort die lede van 'n sisteem 'n mate van lojaliteit teenoor mekaar enersyds en teenoor die sisteem self andersyds, te openbaar. Dit is m.a.w. 'n probleem van solidariteit en moraal.²⁾ Dit behels ook die effektiewe reëling van die onderlinge ordening van die eenhede of subsisteme in terme van hulle bydraes tot die totale sisteem.³⁾

Dit dan wat die vier hoof funksionele probleme van sosiale sisteme betref.

Homans⁴⁾ se respektiewelike toewysing van hierdie funksionele probleme van sosiale sisteme aan die interne sisteem en die eksterne

1) Johnson, op. cit., p.53.

2) Cilliers & Joubert, op. cit., p.34.

3) Johnson, op. cit., p.54.

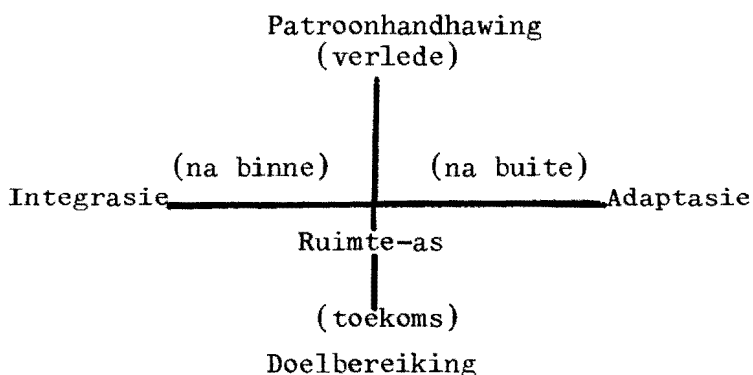
4) Homans, op. cit., p.81-155.

sisteem, is direk toepasbaar op die bostaande Parsoniese skema.¹⁾ In die interne sisteem word nl. die funksies van integrasie en patroonhandhawing vervul en in die eksterne sisteem die funksies van adaptasie en doelbereiking.

Die hele samehang van die bespreekte vier= tal funksionele probleme van sosiale sisteme binne die twee dimensies van tyd en ruimte, kan skematies soos volg voorgestel word:²⁾

Figuur 1.

Funksies in maatskaplike sisteme¹⁾

1) Fig. verkry uit Joubert & Steyn, op. cit., p.277.

1) Homans, op.cit., p.81-155.

2) Joubert & Steyn, op. cit., p.277.

(3) Enkele funksies van die sosiale sisteem in besonder

Na aanleiding van en in aansluiting by die bostaande uiteensetting van die funksionele probleme van sosiale sisteme, noem Schneider¹⁾ die volgende spesifieke funksies en vereistes van die sosiale sisteem soos dit binne hierdie funksionele raamwerk inpas:

(a) Die uitvoering van die hoofdoel van die sisteem op so 'n wyse dat konflik uitgeskakel word. Dit is m.a.w. die handhawing van orde.

(b) Die versekering van die sisteem teen asook die vrywaring van die sisteem van inbreuk van buite asook bedreiginge van binne wat die gevolg kan wees van doelbewuste of ondoelbewuste handeling van lede van die sisteem.

(c) Die motivering van die lede van die sisteem. Parsons²⁾ stel dit soos volg:

1) Schneider, op. cit., p.24-29.

2) Parsons, op. cit., p.29.

"The obverse of the functional prerequisite of meeting a minimum proportion of the needs of the individual actors, is the need to secure adequate participation of a sufficient proportion of these actors in the social system, that is to motivate them adequately to the performances which may be necessary if the social system in question is to persist or develop".

(d) Die daarstelling van doeltreffende kommunikasie onder die lede van die sisteem. Dit behels 'n effektiewe tweerigtingkommunikasiesistelsel, d.w.s. van bo na onder en andersom.

(e) Dit is 'n vereiste dat die sisteem sal toesien dat sy lede gemeenskaplike oortuigings en waardes huldig. Dit is van besondere belang vir die stabiliteit van die sisteem dat sy lede sal deel in 'n gemeenskaplike oortuiging van die hoë waarde van die sisteem, sy doel, prestasie en die rolle wat daarin vervul word.

(f) Doeltreffende kriteria vir 'n effektiewe stelsel van arbeidsverdeling of roldifferensiasie ooreenkomstig aanleg en bevoegdhede van die lede. Rolle moet duidelik en ondubbelsinnig gespesifiseer wees.

(g) Die gesagstruktuur waarvan die bestaan en handhawing ten grondslag lê van die meeste ander funksionele vereistes van 'n sosiale sisteem.

(h) Homans¹⁾ gee, n.a.v. prestige - of status=struktuur, a.g.v. die reeds gemelde meerduidig=heid van die begrip "status" voorkeur aan die term "rang" of "stand" om te verwys na die hiërargiese magposisie van 'n persoon of 'n posisie in 'n sisteem. Dit verskaf naamlik 'n skaal as maatstaf vir roldifferensiasie. Meer mag of prestige kleef aan sekere rolle of statusse as aan ander. Hierdie differensiasie dien trouens ook as 'n metode tot motivering van die lede, ten einde 'n hoër posisie te bereik.

(i) 'n Laaste funksie is die wyse waarop lede van die sisteem deel in die tevredenheid of vergoe=ding of eer wat die sisteem behaal. Verskeie kriteria soos senioriteit, effektiwiteit ens. van die lede kan aangewend word by die vasstel=ling van die mate van vergoeding of eer wat die lede moet ontvang. Ook dit dien as aansporing en motivering vir die individu.

1) Homans, op. cit., p.140.

III. Samevatting

In hierdie hoofstuk is gepoog om 'n sintese van die strukturele en funksionele fasette van 'n sosiale sisteem te konstrueer om as bruikbare raamwerk te dien waarbinne die skool as sisteem in die volgende hoofstuk geplaas kan word te einde op hierdie wyse aksent te kan verleen aan die status en rol van die onderwyser.

Daar kan weliswaar nog baie gesê word oor aspekte soos norme, klassifikasie van rolle, die institutionalisering en internalisering van norme en rolle ens. Die gevaar bestaan egter in navorsing van hierdie aard wat onvermydelik ruimskoots put uit die welhaas onuitputlikheid van die sisteembenadering, dat daar ook te veel aspekte en fasette wat streng gesproke en in vergelyking met ander, 'n bra periferale plek beklee, onder bespreking kan kom. By wyse van uitskakeling van hierdie gevaar, sal verdere aspekte en gesigspunte wat na vore mag tree en toeliggings verg, binne daardie konteks omskryf word.